

ANADOLU VE KAFKASYADAKİ MÜSLÜMAN-HRİSTİYAN ETKİLEŞİMİNDE İKİ MÜHİM İSİM:

***YUNUS EMRE VE
ŞOTA RUSTAVELİ***

Türklerin 1000 yıl kadar önce Ön Asya'ya gelmelerinden sonra, özellikle Malazgirt zaferinden itibaren, Anadolu ve Kafkasya'da hayli çetin bir Müslüman-Hristiyan zıtlasmaşı yaşandığına dair yaygın bir görüş, Batı tarihçilerince anlatıla gelmektedir. Bu tip eserlerde, Haçlı Seferlerinin nedeni olarak bu Türk fetihleri gösterilir. Gerçekte emperyalist amaçlı olan fanatik Haçlı istilalarının getirdiği vahşet ortamı, bölgenin yerli Hristiyan unsurları ile Müslüman Türklerin ilişkilerinin gerçekte nasıl olduğunun anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Bu döneme günümüzden bakıldığı zaman da aynı zorluk sürmektedir, zira dönemin ana konusu Haçlı-Türk çatışması olduğundan, yazılan tarih eserlerinde de bu tema öne çıkmaktadır. Bölgedeki siyasal-kültürel çatışmaların kısmen durduğu dönemlerde bile, Türklerin yerel kültürlerle nasıl bir etkileşimde oldukları konusu henüz belirsizliğini korumaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin dostluk kurmak ve geliştirmek durumunda olduğu farklı din ve kültürden komşulara ilişkin tavırlardaki yetersizlikler, geçmişin belirsizliklerinin izlerini taşıyarak, günümüzde dahi sürmektedir. Türklerin bölge Hristiyanları ile o dönemdeki ilişkilerinin mahiyetini anlamaya yönelik bir girişim olarak, bu yazıda biri Müslüman-Türk, diğeri Hristiyan-Gürcü iki efsanevi halk ozanı Yunus Emre ve Şota Rustaveli tanıtılmaya çalışılacaktır.

Yunus Emre'ye günümüzden bakışlarda görülen bazı yanıltıcı öğelerin üzerinde durmak gerekir. Onun devrinde Anadolu Türkleşmekte ve İslamlaşmaktaydı. Ama yerli ahaliden hayli çok sayıda hristiyan unsur da vardı. Bazı ovalar ve kıyı bölgeleri günümüzdeki gibi verimli yerler olmak bir yana bataklık durumundaydılar. Türkler oralara değil Türkistan'daki yurtlarını andıran İç Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Doğu Anadolu gibi yerlere yerleşiyorlardı. Türklerin gitmediği pek çok Anadolu bölgesinde yerli Hristiyan ahali bulunuyordu. Sonuç olarak Yunus Emre, Müslüman ve Hristiyanların bir arada yaşamak durumunda oldukları bir ortamın insanı idi. O hâlde, toplum hayatını katı kurallarla biçimlendiren veya Arap kültürel özelliklerinin etkisiyle, yabancı kültürlerle karşı hayli sert bir tutumla hareket eden klasik-skolastik molla zihniyetinin Yunus Emre'de oluşmadığı söylenebilir. Zira yukarıda anılan heterojenitenin bizzat kendisi, kültürel kapalılık ve bilgisizliğin

Mehmet Bülent ULUDAĞ

A Ü. SBF-Doktora Öğrencisi

oluşumuna başlı başına engel oluşturarak, bu çok-kültürlü koşulların olmadığı Arap bölgelerindeki dinsel anlayışın Anadolu'da oluşmasını önliyordu. Mesela Yunus Emre Mısır'a gidip oralarda tahsil gören bir derviş olsaydı, muhtemelen yukarıda vasıfları sayılan din adamlarının zihniyetinde olacaktı. Nitekim ondan önce ve ondan sonra Mısır 'da tahsil yapan pek çok Türk genci, Osmanlı ulemasının belkemiğini oluşturmuştu. O devirde tahsil için Mısır'a gitmek, günümüzde ABD'ye gitmek gibi idi. Yunus Emre'nin bir medrese adamı olmayıp, irade ve irfanı esas alarak kendini yetiştiren bir derviş oluşu, onun halkla kaynaşmasını çok kolaylaştırmıştı. Ona atfedilen nefis şiirlerden anlaşıldığına göre Yunus, kitaplardan ziyade insanı -tabir caizse- okumayı ve anlamayı yeğlemekte, bu sayede hayatın her anını bir öğrenim fırsatı ve vesilesi durumuna getirmektedir. Yunus'un Anadolu kültürü ve hristiyanlığı ile iç içe olduğuna bazı şiirleri de delalet eder:

*Hak bir gönül verdi bana, ha demeden hayran olur
Bir dem gelir şadi olur, bir dem gelir gıryan olur.*

*Bir dem sanatın kış gibi, şol zemheri olmuş gibi
Bir dem beşaretten doğar, hoş bağ ile bustan olur.*

*Bir dem gelir söyleyemez, bir sözü şerh eyleyemez
Bir dem dilinden dür döker, dertlilere derman olur.*

*Bir dem çıkar arş üzere, bir dem iner tahtes-sera
Bir dem sanasın katredir, bir dem taşar umman olur.*

*Bir dem cehalette kalır, hiç nesneyi bilmez olur
Bir dem dalır hikmetlere, Calinus u Lokman olur.*

*Bir dem div olur ya peri, viraneler olur yeri
Bir dem uçar Belkiys ile, sultan-ı ins ü can olur.*

*Bir dem varır mecitlere, yüz sürer orda yerlere
Bir dem vurur deyre girer, Incil okur rühban olur.*

*Bir dem gelir İsi gibi ölmüşleri diri kılar
Bir dem girer kibr evine, Fir'avn ile Haman olur.*

*Bir dem döner Cebrail'e, rahmet saçar her mahfile
Bir dem gelir güm-rah olur, miskin Yunus hayran olur.*

Şota Rustaveli, Yunus'tan en az elli en fazla yüz sene evvel yaşamış, bir Gürcü halk ozanıdır. Yunus Emre'de görülenlere benzer biçimde, ülkesel koşullar Rustaveli'nin fanatik ve yobaz bir hristiyan olmasını engellemiştir. Zaten Gürcü

hristiyanlığının ana özelliklerinden birisi de, bu hoşgörülü dinsel anlayıştır. Bu anlayışın nasıl oluştuğuna ilişkin olarak, asırlar öncesinden bazı ipuçları bulunabilir:

İlk olarak, Gürcistan'a M. S. IV. yy. başlarında Hristiyanlığın girmesi, Roma İmparatorluğunun hristiyanlaşmasından çok farklı bir süreç olarak, halk-devlet ilişkilerinde sorunlara yol açmadı. Ne hristiyanlaşanlar diğer insanları ve ülke yöneticilerini zorladılar, ne de hristiyan olan krallar tüm halkı hristiyanlaştırmaya kalktılar. Hristiyanlaşma halk ve devlet düzeyinde eşzamanlı oldu. Bunun sonucunda ise din, ne halk ne devlet için korkutucu ve zorlayıcı bir etmen olmaktan çıkarak, özel hayata kılavuzluk edecek bir ahlaki kurallar bütünü olarak görülmeye ve bireysel bir tercih biçiminde algılanmaya başlandı.

Gürcü Hristiyanlığının bu toleranslı yönünün, Müslüman çevrelerce de ciddi olarak irdelenmesi gerekir. Hristiyanlığın Gürcistan'a girdiği yıllar, Hz. İsa'nın dininde mutlak bir dejenerasyonun henüz hakim olmadığı ve orijinalitenin de tam olarak kaybolmadığı bir döneme tekabül eder. Henüz İslamiyet de doğmamıştır ve Kuran'da, Kehf Suresi'nde anlatılan hadisenin süre gittiği bir dönem yaşanmaktadır. Roma İmparatorluğunda da Hristiyanlığın meşruiyeti henüz tanınmıştır. Bu ortamda, Kapadokya Hristiyan cemaatine mensup Aziz Giorgi (Batı kaynaklarında St. George olarak geçer)'nin Kafkasya'daki tebliğleri sonucu, halk ve devlet olarak bu dine giren Gürcülerin, bu dini şahsiyete olan sevgileri o denli fazla olmuştur ki, artık bu topraklar ve ülke, dışarıdaki insanlar için o George'un sevildiği ülke fikrine atfen Georgia, yani George'un ülkesi olarak anılır oldu. Oysa bugün dahi Gürcülerin kendi ulusal dillerindeki isimleri KARTVELİ, ülke ismi de SAKARTVELO'dur (tıpkı Almanların Deutsch-Deutschland örneği gibi)

George'un tebliğ ettiği dinin, İslamiyet'e göre durumunu anlamak için şöyle bir gözlem bazı fikirler verebilir: Tüm Ortaçağ boyunca ve XX.yy başlarına değin George'un ismi, kurumlaşmış ama özgünlüğünü ve Hz. İsa'nın dini olma vasfını yitirmiş Hristiyan merkezlerinde son derece olumsuz olarak anılmış ve bu zata Azizlik unvanı ancak 1920'lerde verilmiştir. Buradan hareketle Gürcülerin, George aracılığı ile bu

kurumlaşmış katı ve asırlarca Müslümanlara kan kusturan fanatik kilise hristiyanlığından hayli farklı bir din ile, tanışmış oldukları düşünülebilir. Bu farklı hristiyanlık, George'un devrinden 150 yıl kadar sonra 470'lerde İstanbul Patrikliğince Gürcü Ortodoks Kilisesi'nin oluşturulması ile kurumlaştırıldı, ama George'dan alınan öz, Gürcü halkının benliğinde uyum sağlayarak yaşamaya devam etti. Müslüman-Hristiyan ilişkilerinin günümüzde aldığı biçim nedeniyle, Hristiyanlık tarihini Hristiyanlardan daha iyi bilmesi lazım gelen Müslüman araştırmacıların, bu tip orijinallikleri gözden irak tutmamalarında yarar vardır. Bu sağlanabilirse, Gürcülerdeki bu toleranslı hris-tiyanlığın oluşumunda ikinci bir etmenin de yukarda bahsedilen sebeplerle bu halkın psikolojisine de yansıyan, Hz. İsa'nın dinindeki hakikate ilişkin bu öz, olduğu görülebilir. İşte Şota Rustaveli böylesi bir özü kullanarak, insan hayatını anlamlandırma gayretindeydi.

Özellikle İslam kültürü için görülen bu toleransın bir başka sebebi olarak da, çok uzun yıllar boyunca Gürcistan'da iki dinin bir arada yaşama zorunluluğundan kaynaklanan karşılıklı anlayış ortamı anılabilir. Bu etmenin, Anadolu'nun Müslüman-Türk kültüründeki dinsel hoşgörünün simgesi durumundaki Yunus Emre ve diğer Anadolu evliyasında da görüldüğüne yukarıda değinilmişti. 645 gibi daha İslamiyet'in doğuş dönemine tekabül eden bir yılda, Müslümanların eline geçen Tiflis'te 5 asra yakın süren olan bu egemenlik, Hristiyan Gürcülerin Müslümanlara ve Müslümanlığa aşına olmalarını sağlamıştır. Zaten İran kültürünün derin etkisindeki Gürcü toplumunda bu yeni kültür de yadigarlanmamıştır. Şota Rustaveli'nin en önemli eseri VEPKHİS THQAOSANİ (Kaplan Postlu Yiğit) 'de oryantal bir havanın hakim olması da, bu aşinalığı belgeler. Bu manzum eser, aslında Arap-İran-Hind ülkelerinde geçen eski bir destandır ve bu bilgiyi Rustaveli, giriş bölümünün 7. ve 9. dörtlüklerinde de anmakta, eserin bir İran masalı olduğunu, Gürcistan'da yaygın olarak bilindiğini, kendisinin de bu masalı nazım hâle sokarak anlattığını açıkça söylemektedir. İran kültürünün Türk tarihinde de çok eskilere uzanan, Alp Er Tunga Destanı, gibi yansımaları vardır. Yine Amasya kentimize ait olarak bilinen Ferhat ile Şirin, gerçekte bir İran destanıdır. Bu

destandaki ölümsüz aşk gerçeğine benzer sahneler, Rustaveli'nin eserinde de sık sık belirerek destana rengini vermektedir ve insanı, Anadolu-Fars kültürünün gizemli duygu zenginliğinin yaşandığı, hoş bir ortama çekmektedir. Bu ise, binlerce yıllık Transkafkasya kültürünün belkemiği sayılabilecek Gürcistan havzasındaki yaşantının, Türk-İran kültüründen sanıldığı kadar farklı olmadığı yargısına insanı götürmektedir.

VEPKHİS THQAOSANİ'deki olayların yaşandığı dönemin, takriben 800'lü yılların sonu ile 900'lü yılların ortalarına değin rastlayabileceği tahmin edilmektedir. Bu dönemde İslam-Arap İmparatorluğu bir parçalanma devrine girmiş durumdadır ve Bağdat'taki halifenin, -tıpkı Papa gibi- çok sınırlı bir alanda hükümdar olarak sözü geçmekte, daha çok dinsel bir otorite olarak tanınmaktadır. Destanda Arap, İran ve Hind bölgelerinde hükümler olan hayli çok sayıda kraldan bahsedilmesi de bu parçalanmışlığı tasvir ediyor olabilir. Yunus Emre ile Şota Rustaveli'nin eserlerinde zaman zaman özdeş fikirlere de rastlanmaktadır. Önce Yunus Emre'nin şu hikmet yüklü mısralarındaki dostça ve cömertçe yapılan nasihatlere bakınız!:

*Bir söz diyeyim sana, dinle canın var ise
Kem-tama'lık eyleme, aklın sana yar ise*

*Gördün yarin eğridir, nen var ise ver kurtul
Uslulardan haberdir, işittiğin var ise*

*Onsuz sözün gör nedir, çok söz hayvan yüküdür
Arife bir söz yeter, tende gevher var ise
Ekmekeyip tuz basmak ol namertler işidir
Ekme onu komaya, tuzun hakkı var ise*

*İyilik erin yaridir, ölürs' uçmak yeridir
Senden sonra söylenir, ne dirlığın var ise*

*Yunus miskin delidir, hem sözünden bellidir
Ayıplaman erenler, eksikliği var ise*

şimdi de Vepkhis Thqaosani'nin 31. bölümünün sonundaki nefis veda sahnesini görelim:

(AVTANDİL)

*Bir divane aşık iken düşmeliyim yollara
tek, Diyar-ı gurbette yalnız başına
dökmeliyim kanlı yaş demek Aşıkların
kısmetidir gurbet eller, evde ne var? Bu
dünyanın işi böyle, vefasızdır inan felek.
Sev ve unutmama beni, o gurbette
dolaşırken, Elinden her iş geliyor,
korkunç değil bence düşman.*

- (ŞERMEDDİN) *Mertler çevik olur beyim, onlar derde yenilmezler, ayıp nedir bilmeyeni, bu dünyada hiç sevmem ben. Bu dünyayı saman çöpü sananlardan biriyim ben,*
- (AVTANDİL) *Ders almışım sadık dostu can deyip, can verenlerden. Güneşimden izin almışım, gecikmenin anlamı yok, Dost yolunda can vermeyi öğrenmişim erenlerden.*

Bir yiğit meydandan kaçsa, elbette odur korkak, Ölümden saklananlar! Ar değildir sizden irak. Korkak kişi durdur kadınlardan daha aşağıdır. Her şeyden daha iyidir bu dünyada, nam kazanmak.

Ölüm bulur, sığınsan da dar, kayalık bir geçide, Güçlü-güçsüz ayırmaz o, onun için aynıdır her bende. Ölüm bir gün birleştirir, bakmaz ihtiyara, gence, Şerefsizce yaşamaktan ölüm yegdir, şereflice.

Yine aynı eserden çok meşhur Avtandil'in Rostevan Şah'a Vasiyeti bölümündeki şu sözlerin güzelliğine bakalım:

*Oturup bir vasiyet yazdı, lakin hayli acı:
Ey padişah, gizli gittim, aramak için bir muhtacı.
Canıma ateş düşüren birisini nasıl aramayayım?
Yolcuym, kerem kıl, başışla ve bana acı*

*Bu kararımın dolaylı eminim beni kınamazsın,
Sadık dosttan hiç kaçır mı kötü günde iyi insan?
Bu hususta Eflatun'un sözlerini hatırlayın:
Yalan önce cisme, sonra da ruha verir ziyan.*

*Doğru, yalan şerrin mebaıdır, ondan sakın,
Dost, kardeşten daha aziz, daha yakın.
Ben ki, amel etmiyordum, ilim hikmet, neye lazım?
İlim hakka kavuşmaktır, padişahım iyi bakın.*

*Kararımı el kınarsa, öldür beni, ey padişah,
Benim bu seferime kızacağınza inanmam, yüce şah.
Ben dostumu aldatıp, vefasız olmayı beceremem,
Mahşer günü karşılaşırsak, lanet okur dost bana, ahi.*

*Aziz dostu yad etmekten zarar gelmez hiç bir zaman,
Utanmazdan, yalancıdan, döneklere aman, el aman
Dönek çıkıp sultanıma, ben hıyanet edemem,
İmdadına er gecikse, bundan daha kötü şey olamaz.*

Günümüzde Türkiye'nin ciddi ilişkiler kurmak istediği bir ülke olan Gürcistan'ın kültürünün iyi tanınmasında yarar vardır. Gelecekteki tarih çalışmalarında güçlü bir olasılıkla Avrasya'da SSCB sonrası geçici karmaşa ve kriz durumları olarak anılacak olan günümüzdeki bazı olumsuzluklar, genelde Avrasya ve Kafkasya özelde de Gürcistan'a ilişkin kalıcı imaj oluşturamayacaklardır. Türk kültür çevrelerine Gürcistan'ı anlama ve yardımcı olma hususunda düşen görev, bu ülke halkına 70 yıllık totaliter baskı rejiminin empoze ettiği vicdan yoksulluğunu giderici faaliyetlerde bulunmaktır. Türk insanının o derin vicdanını temsil eden Yunus Emre, asırlar önce Bizans sömürsündeki Anadolu Hristiyan köylülerine, öylesi bir merhamet, vakar ve sabırla yaklaşmıştır ki, böylesi bir yücelik karşısında körelmiş vicdanlar uyanmış ve bu insanlar yeniden insan olduklarını anlamışlardır. Yunus'u Gürcülere ve diğer dost-düşman Hristiyanlara ulaştırmak ve tanıtmak gerekir. Onun Şota Rustaveli ile olan paralelliklerinin gösterilmesi böylesi bir tanıtımın başlangıcı olabilir.

KAYNAKLAR

ARİF Hüseyin, 1977	Divanı ve Hayatı ile Yunus Emre, Hicret Yayınları, İstanbul,	RUSTAVELİ Şota, 1991	Kaplan Postu Şövalye, (çev. Prof.Dr. Bilal Dındar, Yrd.Doç. Dr. Zeynelabidin Makas), Samsun,.
BARAMIDZE A.G. & GAMEZARDASHVILI D.M., 1968	Georgian Literature	RUSTAWELI Schota, 1974	S rüche der Weisheit - Aphorismen (Almanca çev. Wachtang Kuprawa, Nelly Amasc u eli, Emir Burdschanadse, Tbilissi,.
LORDKJPANIDZE Merab & TSUNTS Mihail, 1966.	In the Land of Rustaveli, Tbilisi,	TSOULADZE Serge, 1966	Connaissance de Roustaveli, Ganatleba, Tbilissi,
NATADSE N. & ZAISCHVILI S., 1966.	Schota Rustaveli und Sein Poem, Ganatleba, Tbilissi,		